

Debatt

Keltiskt inflytande på Tuna-namnen?

Trots väldiga forskningsinsatser under mer än hundra år har man inte kunnat enas om vad *tun* i de "äkta" *tuna*-namnen haft för betydelse. Och detta är kanske inte så överraskande: om ortnamnelementet *tun*, som det vill synas, använts från tidig romersk järnålder och in i vikingatiden, knutet till olika samhällsfunktioner, har ordets betydelse haft god tid på sig att förändras och utvecklas i takt med samhällets utveckling. En sak som de flesta forskare torde vara eniga om är dock att vissa *tuna*-platser faktiskt har haft en särskild funktion, t. ex. kultplats, handelsplats, försvarsplats, administrativt centrum av olika slag. "Det finns uppenbarligen 'aristokratiska' *tuna*-namn bland fähagarna", med Thorsten Anderssons eleganta formulering (1968, s. 122).

Det senaste inlägget i *tuna*-debatten kommer från Thorsten Andersson i en kort men mycket uppslagsrik uppsats: *The origin of the tuna-names reconsidered* (1991). Huvudproblemet är följande: "how has *tuna* come to develop a special meaning? – a question that is still unanswered and has hitherto been much neglected. The answer to this question is decisive for our understanding of the *tuna*-names as a group, as well as of individual *tuna*-names." (1991, s. 198.) Andersson framhåller, att man sökt svaret efter två linjer, dels antagande om ett lån utifrån (keltiskt), dels i inhemska förutsättningar. Han visar övertygande, att den speciella betydelsen låter sig förklaras under hänvisning till inhemska förutsättningar. Men för den skull kan inte hypotesen om keltiskt inflytande förkastas, menar Andersson. Han refererar en del forskare som har förfäktat denna hypotes, bl. a. ett kort uttalande av mig år 1988, som formulerades i en parentes i ett sakkunnigutlåtande för Uppsala universitet. Då uttalandet är opublicerat skall jag här något utveckla min tankegång, i hopp om att någon arkeolog skall pröva den och förhoppningsvis underbygga den bättre.

Det var vid läsning av det fantasieggande kapitlet om nordisk skinn- och läderhandel med romarna vid Limes i Ulf Erik Hagbergs avhandling *The archaeology of Skedemosse* (1967) som det slog mig, att här rullades upp en situation där nordbor knappast kunde undgått att stifta bekantskap med det keltiska *dūnon* 'befästning, borg', i dess latiniserade form *dūnum*.

Utgångspunkten för Hagbergs teori om läderhandel är fynd – från äldre romersk järnålder – av krumknivar med symmetriskt anbragta handtag tvärställda mot eggen tillsammans med S-formigt böjda knivar. Fynden har gjorts framför allt i kvinnogravar. Från Öland är 86 knivar kända, från Östergötland 70 och från Västergötland 45; från andra landskap finns blott enstaka fynd, t. ex. från Uppland 3 och från Södermanland 2 (1967, del II, s. 116). Enligt Hagberg har dessa knivar använts vid beredning av hudar och vid tillverkning av lädervaror. Överskottet var troligen så stort att det kunde exporteras. "The demand for leather must have been keen during that time, when the Roman army had so many troops stationed along the *Limes*" (1967, del II, s. 121). Så ger Hagberg exempel på alla de sätt de romerska soldaterna använde läder på: "Kejsartidens romerske soldat var praktiskt taget helt klädd i läder med rock, remmar och gehäng utförda av detta material" (1967, svensk version, s. 22). Även tälten var sammansatta av läderstycken, och enligt beräkningar behövdes 30 000–40 000 tält under tidig kejsartid.

Om Ulf Erik Hagbergs teori om läderhandel vid Limes håller, kan vi på ett ovanligt konkret sätt förklara, hur kunskapen om *dūnum* kunnat komma till Norden. Vid sin handel med romarna i härläger med *dūnum*-namn måste nordborna ha haft goda möjligheter både att höra ordet *dūnum* och lära dess betydelse. Inlärningssituationen bör ha varit idea-

lisk, något påminnande om direktmetodens "This is a pencil. What is this?"

Thorsten Andersson har pekat på en svaghet i den spridningsväg jag har skisserat: "Olsson's idea is undoubtedly interesting and well worth closer scrutiny. Already at this stage, however, it ought to be mentioned that the leather is supposed to have been exported from Götaland in southern Sweden, while the *tuna*-names have their centre in eastern Sweden around Lake Mälaren." (1991, s. 200 f.) Frågan är hur avgörande detta är. Våra möjligheter att exakt följa hur ett lånord under äldre romersk järnålder spreds förefaller ytterst begränsade. Det vore också överraskande, om inte gotiska läderhandlare som visat sådan handlingskraft att de driver handel med romare vid Limes, också haft kontakter norrut; från exempelvis Fiskeby, Östra Eneby socken i Östergötland, där Per Lundström enligt Hagberg år 1965 kunde belägga 20 halvmånformiga knivar, är vägen inte lång till Södermanland med sina 28 *tuna*-namn (Holmberg 1969, s. 268).

Det finns emellertid en möjlighet att med annat arkeologiskt material än halvmånformiga knivar göra troligt att just området norr om Mälaren haft intensiva kontakter med romarna. Det framgår klart av den spridningskarta för romersk import som publiceras hos Stenberger *Det forntida Sverige* (s. 385). Att märka är dock, som Hagberg påpekar, att denna karta visar fynd från hela den romerska perioden, inte bara den äldre (1967, del II, s. 122).

Vare sig det ligger något i de tankegångar jag har utvecklat här eller inte, kvarstår kravet på en ingående prövning av teorin om det keltiska inflytandet, därom är jag helt ense med Thorsten Andersson (se ovan). Teorins styrka ligger i att den osökt skulle kunna förklara, hur det inhemska *tun* tidigt, möjligen redan i äldre romersk järnålder, fått sin betydelse modifierad och specialiserad, kanske till 'befäst plats, handelsplats'.

Referenser

- Andersson, Th., 1968. *Tuna*-problem. *Namn och bygd* 56.
 — 1991. The origin of the *tuna*-names reconsidered. *People and places in Northern Europe 500–1600*. Woodbridge. The Boydell Press.
 Hagberg, U. E., 1967. *The archaeology of Skedemosse I–II*. Stockholm.
 — 1967. *Skedemosse* (svensk version). Stockholm. Almqvist & Wiksell.
 Holmberg, K. A., 1969. *De svenska tuna-namnen*. (Studier till en svensk ortnamnsatlas 12). Uppsala.
 Olsson, I., 1988. *Sakkunnigutlåtande vid tillsättandet av en tjänst som extra högskolelektor i nordiska språk vid Uppsala universitet* (opublicerat).
 Stenberger, M., 1964. *Det forntida Sverige*. Stockholm. Almqvist & Wiksell.

Summary

In order to explain how *tun* 'fence' could acquire a special meaning in the *tuna*-names, some scholars have suggested an influence from the Celtic *dūnon* 'fortified town', in its latinized form *dūnum*. The theory is attractive but has never been convincingly elaborated. In the author's opinion there is perhaps a possibility of anchoring the theory in a concrete situation. According to Ulf Erik Hagberg *The Archaeology of Skedemosse* (1967) leather was exported in large quantities, in the Early Roman Iron Age, from Öland, Östergötland and Västergötland to the Roman army along the *Limes*. If Hagberg's theory is valid, then Nordic tradesmen, in fortified places with such names can hardly have escaped learning and bringing home the element *dūnum*.

Finally explanations of how the loan-word *dūnum* can have reached the region of Lake Mälaren, where the *tuna*-names have their centre, are discussed.

Ingemar Olsson

Institutionen för nordiska språk
 Stockholms universitet
 S-10691 Stockholm